

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ, ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ТА
МИСТЕЦТВ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

**ТЕХНОЛОГІЇ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
НА УРОКАХ ГАЛУЗІ
«МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ»**

Інформаційне видання

Уклад. – І.М.Лапшина, Н.Ю.Родюк

ВІННИЦЯ - 2018

УДК 372.46

Рекомендовано до друку вченою радою факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 7 від 14 березня 2018р.)

Укладачі:

Лапшина Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Родюк Наталія Юрївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Рецензенти:

Ніщук Галина Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Комарівська Надія Олегівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Технології творчого розвитку молодших школярів на уроках галузі «Мови та літератури»: Інформаційне видання для здобувачів рівня вищої освіти магістра. / Укл. – І.М.Лапшина, Н.Ю.Родюк. – Вінниця: ВДПУ, 2018. – 68с.

© Лапшина І.М., Родюк Н.Ю., 2018

З М І С Т

Передмова	4
Історико-педагогічний аналіз проблеми	6
Сучасні технології творчого розвитку молодших школярів на уроках галузі «Мови та літератури»	13
Розповідь за картиною	13
Азбука віршування	24
Створення казки молодшими школярами	36
Термінологічний словник	44
Показчик літератури	47

ПЕРЕДМОВА

На сучасному етапі розвитку суспільства головною метою, що визначена Національною доктриною розвитку освіти України, є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості, здатної творчо мислити, самостійно приймати нестандартні рішення.

Творчі особистості в усі часи впливали на прогрес цивілізації, створювали матеріальні і духовні цінності, що вирізнялися новизною. Нині люди повинні мислити ширше, і цей показник нерозривно пов'язаний з творчістю. Загальновідомо, що лише творча особистість здатна створювати, пропонувати нові теорії, технології, напрямки розвитку, знаходити вихід зі складних нестандартних ситуацій.

Молодший шкільний вік – такий період життя, коли творчість може стати універсальним і природним способом розвитку цінностей людини. Творчі здібності посідають важливе місце в розвитку дитячої творчості, починаючи з перших років життя людини. Якщо говорити про творчість дитини, слід наголосити, що учні найчастіше не створюють щось зовсім нове, але створення, відкриття суб'єктивно нового для дитини вже є проявом творчості. Робота не за шаблоном, не за зразком є також показником розвинутих творчих здібностей. Творчість є одним із засобів підвищення емоційного тону особистості, закріплення комплексу емоційно-вольової регуляції, а головне – актуалізації позитивної гами переживань, яка супроводжує ефективну працю, переживання радості від зробленого, досягнутого, почуття впевненості у своїх силах, у своєму творчому потенціалі й творчих здібностях.

У структурі творчого потенціалу особистості центральною складовою є креативність – творча, новаторська діяльність. Школярі, у яких є задатки до креативності, дуже часто випереджають однолітків у своєму розвитку: мають чудову пам'ять, яка базується на ранньому мовленні та мисленні; рано починають класифікувати інформацію; мають великий словниковий запас, вони із задоволенням читають словники, енциклопедії; можуть займатися кількома справами одночасно; дуже допитливі, активно досліджують навколишній світ; у

ранньому віці здатні простежувати причинно-наслідкові зв'язки, робити правильні висновки; із задоволенням сприймають складні довгострокові завдання; старанно працюють над вирішенням поставлених завдань; можуть тривалий час концентрувати свою увагу на одній справі; їм властиве розвинуті цінності особистості; вони постійно намагаються вирішувати проблеми, які їм поки що не під силу, й у вирішенні деяких з них досягають успіху.

Проблема розвитку творчих здібностей молодших школярів знаходить своє відображення в альтернативних освітніх програмах, в інноваційних процесах, що відбуваються в сучасній школі. Здібності розвиваються в процесі діяльності творчого характеру, яка змушує учнів пізнавати і дивуватися, знаходити рішення в нестандартних ситуаціях. Тому сьогодні в педагогічній науці та практиці йде інтенсивний пошук нових, нестандартних форм, методів і прийомів їх розвитку.

В запропонованому інформаційному виданні «Технології творчого розвитку молодших школярів на уроках галузі «Мови і літератури» подано історико-педагогічний аналіз технологій, ілюстрований конкретними прикладами, а також розкрито сутність та особливості сучасних технологій розвитку творчого мислення учнів початкової школи. Видання містить термінологічний словник та покажчик літератури з проблеми. Посібник адресований студентам денної та заочної форми навчання ступеня вищої освіти магістра спеціальності 013 «Початкова освіта».

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Феномен творчості вперше з'явився в епоху становлення і розвитку людських знань, культури, цивілізації. Перші спроби проаналізувати проблему творчості зустрічаємо у філософії Стародавньої Греції. Філософ **Платон** вважав, що творчістю можна назвати лише продукт мистецької діяльності; саме творча діяльність покликана формувати в душі вічну цінність краси. Усвідомлення значення продуктивної діяльності знаходимо також в теоретичній спадщині **Аристотеля**. Він вважав творчість більш високим типом знання, ніж досвід, однак стверджував, що базою для формування здатності до творчості є емпіричний досвід.

В епоху Середньовіччя творчість трактувалася як надбання надвищих істот; вчені вважали, що талантом художнього слова можуть володіти одиниці, яким дарована здатність до творчого пізнання світу.

Чеський педагог-гуманіст **Ян Амос Коменський** бачив досконалий витвір природи в кожній особистості, відстоював право людини на розвиток усіх її можливостей. Він обґрунтував ідею, яка полягає в можливості кожної людини за умови відповідної організації навчально-виховного процесу досягнути високого рівня розвитку загальних і спеціальних здібностей. Проголошуючи рівність людей від природи, педагог не заперечував індивідуальності природних здібностей. Розкриття і формування здібностей, на його думку, може бути ефективним за умови дотримання певної послідовності в навчанні: спочатку через розвиток почуттів вихованці повинні ознайомитися з навколишнім світом, відреагувати на нього емоційно, далі засвоїти художні образи природи і навчитися активно творити, комбінуючи їх, використовуючи набуті знання, сформовані уміння та навички. застосування отриманих знань, умінь, навичок в нових умовах. Визначені педагогом умови передусім стосуються формування досвіду творчої діяльності.

Український просвітитель **Г. С. Сковорода** також наголошував на силі людського розуму, на необхідності постійної творчої інтелектуальної діяльності: «Наш розум ніколи не залишається

бездіяльним; якщо він не буде мати хорошого, чим він міг би зайнятися, він звертається до поганого» [99, 107]. Філософ-педагог був переконаний, що від природи в людині закладено значні творчі можливості. Потрібно лише створити умови для їх розвитку. Завдання вчителів полягає в тому, щоб виявити «спорідненість», забезпечити умови для розвитку здібностей людини, творчої самореалізації особистості у праці. До своїх вихованців просвітитель звертався із словами: «Подивись на людину і впізнай її! Сама вона в собі носить царство...» [99, 128].

Г. С. Сковорода одним з перших розробив дидактичні засади читання літератури. Важливим напрямком є вироблення художніх смаків у процесі читання та продукування власних творів, сприймання художніх образів. Просвітитель закликав звертати увагу на образні вислови, захоплюватися ними, читати «зі смаком», аналізуючи такі народнопоетичні прийоми, як оспівування. Провідними у викладанні словесності у школі були для Г.С.Сковороди прогресивні ідеї: гуманізм, оволодіння мистецтвом слова, гармонійний розвиток дітей з урахуванням природних нахилів і здібностей.

Видатний вітчизняний педагог **К. Д. Ушинський** надавав великого значення формуванню творчих сил і здібностей вихованців, заохочуючи їх до самостійної діяльності. У спадщині педагога [118] знаходимо актуальні й для нашого часу ідеї про формування естетичних почуттів у процесі сприймання дійсності та словесне передавання емоційного стану. Особливого значення К.Д. Ушинський надавав сприйманню форм, барв, звуків оточуючого світу. Саме на цій основі здійснюється розвиток сенсорної сфери.

На уроках читання, на думку К.Д. Ушинського, необхідно розвивати естетичне чуття, образне мислення, виключивши раціоналізм, відірваний від уяви і почуття. Загадки і прислів'я природознавчого змісту педагог рекомендував як перший етап розуміння переносного значення слів, формування образності мислення, поетичності мовлення. Наприклад, зразком літературної творчості, на думку педагога, може бути загадка про росу: «Зоря-зоряниця, красна дівиця, по лісу ходила, ключі загубила, місяць бачив – не сказав, сонце побачило – підняло».

Особливе значення в постановці та вирішенні проблеми творчості належить **І.Я.Франку**. Зокрема, він зосередився на питаннях психології відкриття ролі свідомого й неусвідомленого у творчому процесі, асоціативної діяльності як основи образності мислення. Він оригінально вирішив концепцію творчості у трактаті «Із секретів поетичної творчості» [121]. Письменник привернув увагу до ролі суб'єктивного фактору у становленні творчого таланту. Щира, доброзичлива підтримка, стимулювання натхнення є тими чинниками, які забезпечують ефективність процесу становлення творчих індивідуальностей. Креативна особистість через поетичні форми навіює читачам (слухачам) певні власні почуття. Творець повинен досягти глибокого узагальнення – креативного синтезу.

Видатна українська громадська діячка **С.Ф.Русова** розв'язувала питання гуманізації та індивідуалізації освіти, наголошуючи на необхідності усвідомленого добору видів творчої діяльності, в яких найбільше може виявитися самостійність особистості: «У навчанні головне – не давати людині готове знання, а збудити її духовні сили, розворушити цікавість, виховати її естетичні почуття» [89, 145]. Особливого значення С.Ф.Русова надавала рідній словесності як могутньому засобу загального розвитку особистості. Педагог вважала рідне слово джерелом неповторного поетичного світобачення, системою, в якій фіксуються особливості сприймання і відображення дійсності, зокрема, специфіка її художньо-образного осмислення.

В методичному доробку педагога-просвітителя **Т.Г.Лубенця** значне місце також посідала проблема формування здібностей до літературної діяльності. Починати навчати створення власних творів педагог вважав за доцільне ще в період навчання у школі. В центр творчих робіт він ставив такі, характер яких передбачав би абсолютну самостійність. Для цього він радив поступово ускладнювати матеріал для творчої діяльності; предмети для описів, розповідей пропонувати із життєвого досвіду вихованців. Найефективнішими прийомами самостійних творчих завдань Т.Г.Лубенець вважав твори за картинами, описи явищ природи, аргументуючи це тим, що в самостійному створенні текстів на близьку для дітей тему найповніше розкриваються

навіть приховані здібності дитини. Твори, як зазначав педагог, - ефективний засіб розвитку дитячого інтелекту, формування поетичності мовлення, образності мислення. Систематична робота на уроках читання, пов'язана з розвитком усного зв'язного мовлення, повинна передувати письмовим роботам: «Перш, ніж примушувати дітей викладати свої думки на папері, їх треба навчити вільно говорити» [137, 14].

Система роботи над засвоєнням рідної словесності, запропонована Т.Г.Лубенцем, була розрахована на активність у навчально-пізнавальній діяльності учнів, свідоме ставлення їх до викладення думок, формування відчуття мистецтва слова, самостійності дитячого мислення.

Для формування багатого духовного світу школярів, стверджував педагог-гуманіст **В.О.Сухомлинський**, слід добирати такі способи і прийоми, що спонукали б до активної діяльності, в основі якої цікава творча задумка. Педагогічний доробок науковця і вчителя-практика не оминув і питань розвитку творчого потенціалу школяра. Він визначав творчість як «бачення людиною свого внутрішнього світу, передусім свого розуму, свого напруження інтелектуальних сил, свого розуміння праці, своїх зусиль» [108, 114]. Долучення до цього процесу дітей В.О.Сухомлинський бачив через літературно-творчу діяльність.

Процес народження думки є умовою повноцінного інтелектуального розвитку. З огляду на це, педагог активно залучав до творчої літературної діяльності всіх учнів без винятку: хто серцем відчуває слово й може передати найтонші відтінки людської думки, той піднімається на сходинку високої людської культури. І навпаки, низька мовна культура збіднює духовний світ людини. Адже «із живої думки й слова почалося становлення людини. Слово ввібрало в себе найтонші порухи наших почуттів, творені століттями» [108, 114].

Значним поштовхом у дитячій творчості є поезія. Захоплюючись віршем чи піснею, діти чують мелодію слова, проймаються найтоншими емоційними відтінками рідної мови. В.О.Сухомлинський наполегливо прагнув, щоб діти відчували й переживали музику поетичного слова. Саме тому на лоні природи, в ті хвилини, коли учні були зачаровані красою навколишнього світу, він читав їм поезії.

Слово гармонійно поєднує навчальну й виховну діяльність, допомагає у розкритті творчих здібностей учнів. «Виховання розумних, всебічно розвинених людей, - писав В.О.Сухомлинський, - можливе лише тоді, коли діти використовують щодня не менше як 5-6 годин вільного часу за своїм бажанням. Бажання вчитися ніколи не згасає лише за тієї умови, якщо після уроків вихованець зайнятий творчою працею в гуртках, на пришкольній ділянці, в саду, читанням художньої літератури» [108, 59]. Великою популярністю у Павлівській школі користувалися літературно-творчі гуртки, на заняттях яких учні читали як твори видатних письменників, так і власні вірші й оповідання. Окремі заняття присвячувалися «подорожам до джерела художнього слова» - у природу, у світ краси. Такі заходи максимально розвивають естетичні запити і потреби школярів.

Окремим напрямом розвитку творчості молодших школярів засобами слова, на переконання В.О.Сухомлинського, може стати шкільний театр казки. Педагог відродив інтерес вчителів до казки: «Я вважаю, - писав він, - що в початковій школі ігнорується казка... Потрібно повернутися до казки! Казка – це дитяча творчість... Без казки неможливо уявити дитинство» [108, 216].

Маленький спалах творчості перетворювався в яскраве сяйво, тому що казка – це активна естетична творчість, що захоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю. Процес складання казок педагог радив завершувати святом казки, яке може проводитися наприкінці навчального року. Класні кімнати переобладнувалися на кімнати казки, на свято запрошувалися батьки. Кожен учень декламував свою казку. Під час таких свят діти відчували красу слова в художньому творі, прагнули самостійно створювати казки.

Всесвітньо визнаний педагог зазначав, що дитина навчиться складати твір тільки в тому разі, коли кожне слово перед нею – як готова цеглина для будівництва. Тож безперечним є те, що словесна творчість – це складний процес, який активізує розумову й творчу діяльність дитини, це «ні з чим не зрівняний духовний стан, у дитини радісно б'ється серце, вона відчуває приплив енергії, переживає гордість творця» [108, 218].

Значний внесок у створення системи розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку зробив італійський педагог, письменник **Джанні Родарі** [85]. Відомий письменник працював спочатку вчителем у початковій школі. Його засмучувало те, що дітям нецікаво навчатися у школі, і він почав шукати шляхи внесення елементів творчості в одноманітний навчальний процес. Аналіз світової літератури дозволив йому відібрати найбільш придатні творчі вправи для школярів. Використання цих вправ на уроках показало, що діти стали цікавитися навчанням, кращими стали результати. Надамо їх короткий опис.

Гра «Камінь, що кинули у воду»: створення сюжету спирається на одне або кілька слів, які довільно вибрали діти. Діти часто робили помилки у словах. І тому Дж.Родарі давав їм вправу: уявіть собі, який вигляд має, наприклад, на карті Італія з двома літерами *ЛЛ*, вигадайте цікаву історію.

А й справді, чого б це Італію стало роздувати? Може, це італійці вигадали новий сорт спагеті?

Або взяти інше будь-яке слово і вигадати про відповідний предмет, істоту, явище цікаву казкову історію (*книга, морквинка, білочка, горобчик, вітер, сніжинка*).

Гра «Продовж, не читаючи»: створення сюжетів за допомогою відповідей на одне з низки запитань, не знаючи відповіді на попереднє запитання, задане іншим гравцем. Ця вправа дає можливість подолати психологічний бар'єр, пов'язаний з поширеними у суспільстві поглядами про «винятковість» творчих здібностей і демонструє, що створити нове і цікаве, смішне здатен кожен із нас і нічого важкого або надзвичайного тут немає.

Або ж один учасник пише на одній половині дошки слово, а інший – на другій. Обидва не бачать, що саме. А потім зі слів треба скласти історію або казку.

<i>Хто?</i>	<i>хлопчик</i>	<i>горобчик</i>
<i>Що?</i>	<i>ручка</i>	<i>рушник</i>
<i>Де?</i>	<i>на галявині</i>	<i>в морі</i>
<i>Як?</i>	<i>несподівано</i>	<i>яскраво</i>

<i>Коли?</i>	<i>взимку</i>	<i>зранку</i>
<i>Що робить?</i>	<i>кружляє</i>	<i>розпочинає</i>

Як варіант – «Біном фантазії»: коли слова мають протилежний зміст.

Гра «Що було б, якби»: у відому ситуацію або казку введено неймовірну подію або персонаж. *Наприклад, у казку «Колобок» після зустрічі Колобка із зайчиком додати зустріч Колобка із Котигорошком.* Це сприяє розвитку не тільки комбінаторного мислення, як попередні вправи, а й потребує аналізу ситуації та синтезу нових сюжетів.

Гра «Що було потім?»: необхідно проаналізувати зміст казки. Вчитель може запропонувати дітям самим обрати умови її продовження, місце і час дії персонажів. У разі якщо в дітей не виникне ніякої пропозиції, запропонувати свої для прикладу.

Пародіювання казки: діти проводять змістовний аналіз казки, виявляють її основних персонажів і визначають її структуру. Таким чином вони знаходять альтернативу або пародію. Вдало дібране слово використовується для створення образу дійового персонажа, явища, дії тощо, які здатні змінити хід знайомої казки. Причому бажано, щоб діти вчилися уявляти ці зміни не тільки на словах, а й образно.

Фантастична гіпотеза: у звичайне місто, телевізійний серіал вводиться щось незвичайне. Які зміни при цьому відбудуться?

Наприклад: у мультсеріалі «Маша та Ведмідь» з'являється серія, коли бабуся Ведмеда дарує йому шапку-невидимку. Як далі розвиватимуться події серіалу?

Антислова: полу, віще, ні, не. Негармата – не для бойових дій, а для їх зупинення.

Отож, видатні вітчизняні й зарубіжні педагоги наголошували на необхідності залучення молодших школярів до словесної творчості, пропонували власну систему творчих вправ і завдань, впроваджували творчі ігри.

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

РОЗПОВІДЬ ЗА КАРТИНОЮ

Фахівці визначають такі форми інтеграції образотворчої і мовленнєвої діяльності: *словесне малювання*, якщо педагог через сприймання поетичного тексту, пейзажної лірики показує дітям приклад художнього опису явищ природи, предметів та об'єктів довкілля; *коментар зображеного*, коли вчитель спонукає дітей до вербалізації власних художніх переживань, висловлення думок, які знайшли відображення в малюнках, картинах, репродукціях, що були обрані дітьми.

Нерідко у процесі малювання діти супроводжують зображувальні дії активним мовленням, неначе акомпанують собі, доповнюючи те, що не може в силу технічних причин бути зображене на аркуші, стимулюють свої дії, розгортають ідеї. Мовленнєві дії учня можна визначити як штрих-мовлення, що будується за законами, відмінними від зв'язного висловлювання. Посиленню інтересу до художнього слова

сприяє також ілюстрування дітьми власних зв'язних висловлювань, які від того стають більш виразними.

Методика складання розповіді за картиною
(<https://school3.com.ua/nasha-shkola/pedahohichnyj-kolektyv/kopka/>)

Проблема: Розвиток творчих здібностей молодших школярів.

Актуальність: суспільству потрібні творчі люди з високим рівнем культури і духовності, здатні до саморозвитку, якісного позитивного перетворення власного життя та життя країни.

Шляхи вирішення: організація змісту та структури навчальної діяльності школярів з метою розвитку творчого потенціалу.

Основні етапи навчально-пізнавальної діяльності:

1) організаційний – мотивація словесної творчості, узагальнення лінгвістичних знань для текстотворення; спостереження за образністю мовлення в художніх текстах; порівняння текстів різних типів; робота над синонімією; відтворення прослуханих або прочитаних текстів із комунікативними завданнями;

2) діяльнісний – формування умінь творення текстів різних типів; вправління у вербалізації уявлень, розвиток творчої уяви школярів; трансформація, розширення, редагування текстів; виконання творчих вправ на основі емоційного впливу художніх текстів, творів образотворчого і музичного мистецтва;

3) творчий – створення власних висловлювань різних типів і стилів мовлення; продукування власних текстів в усній та письмовій формах; створення уявних образів за словесним описом; написання есе; складання віршів.

Для мовленнєво-творчої діяльності молодших школярів використовуються твори образотворчого мистецтва різних жанрів: пейзажі, портрети, натюрморти.

Картина висить у класі протягом двох тижнів на видному місці. Діти збирають відомості про картину, художника, граються на її основі в різні дидактичні ігри.

Підготовка до самостійного складання тексту поділяється на 8 кроків: крок 1 – 1-2 дні, крок 2 – 2 дні, кроки 3-7 – по 1 дню, крок 8 – урок розвитку зв'язного мовлення.

Робота над картиною проводиться на уроках української мови, літературного читання, природознавства, малювання, на перервах.

Крок 1. Виділення об'єктів, зображених на картині (павутинка)

Мета: навчити дітей називати всі зображені об'єкти на картині; розвивати розумові дії дроблення, моделювання, групування.

Додаткова інформація :

- Складання розповіді за картиною починається з виділення зображених на ній об'єктів: • максимально детально з виділенням всіх об'єктів та їх деталей; • детально з виділенням основних і другорядних об'єктів без деталізації; • недетально з виділенням тільки основних об'єктів.

- Моделювання названих на картині об'єктів робиться за допомогою схем, кольорових позначок, букв, картинок тощо. Моделі об'єктів, виділених на картині, розташовують на дошці або на аркуші паперу так, щоб загальна композиція картини зберігалася. Групування об'єктів відбувається за родовими або видовими ознаками: функціями, формою, кольором, місцезнаходженням, станом, належністю до живої або неживої природи та ін.

Алгоритм розумових дій :

1. Перерахувати об'єкти на картині (у тому числі їх частин).
2. Моделювання об'єктів.
3. Групування за певною ознакою (у формі дидактичної гри).
4. Узагальнення перерахованих об'єктів (гра «Павутинка»).

Дидактичні ігри: «Підзорна труба», «Бінокль», «Телескоп», «Аукціон», «Полювання за частинами», «Хто найуважніший?», «Знайди друзів»:

- Назвати всі об'єкти на картині. Що ти бачиш? Кого бачиш?

Для того, щоб діти виділяли і називали об'єкти на картині, використовують прийом «Підзорна труба». Правило: навести око підзорної труби на один об'єкт і назвати його. Для того, щоб детально роздивитися один об'єкт та його частини, використовуються ігрові прийоми «Аукціон», «Полювання за частинами», «Хто найуважніший?» та ін. Далі вчитель з учнями створює модель картини. За допомогою гри «Знайди друзів» відбувається групування об'єктів за певною ознакою (назви предметів, дій, ознак, «дерев'яні» слова, «зелені» слова). Учні закріплюють класифікаційні уміння. Створена класифікаційна група фіксується узагальнюючим словом (слова-назви предметів, розташованих на березі).

Методичні рекомендації:

- Послідовність виділення об'єктів довільна.
 - При моделюванні обов'язковою є умова – позначення вертикалі «земля – небо», «підлога – стеля».
 - Позитивна емоційна реакція вчителя на будь-які відповіді дітей.
 - На основі складеної моделі картини діти повинні перерахувати всі об'єкти, починаючи з головних.
 - Всі діти в класі повинні навчитися виділяти об'єкти на картині.
- Форма організації роботи: індивідуальна.
- Попередньо вчитель повинен скласти тематичний словник.
 - Група чи клас визначених об'єктів позначаються словом і не схематизуються.

Крок 2. Встановлення взаємозв'язків між об'єктами на картині

Мета: вправляти учнів в умінні встановлювати й пояснювати взаємозв'язки між об'єктами на фізичному, емоційному, генетичному рівнях.

Додаткова інформація : для складання обдуманого розповіді потрібно навчити учнів встановлювати різні взаємозв'язки між об'єктами, які зображені на картині. З цією метою по черзі вибирають

пари предметів (схематично зображених на моделі картини) і пояснюють їх можливі взаємодії на рівні:

- фізичного зв'язку (ростуть на..., літають над..., сховався під...);
- на рівні емоційного зв'язку (сумує за ..., мріє про ..., милується ..., подобається – не подобається, піклується, любить та ін.);
- на рівні родинного зв'язку (брат – сестра, мати – діти та ін.)

Алгоритм розумових дій :

1. Виділити два об'єкти на картині.
2. Встановити й довести зв'язки між ними.
3. Об'єднати названі об'єкти стрілками.
4. Вибрати найбільш істотні зв'язки, виходячи зі змісту картини.

Чарівник-об'єднайко поєднав на картині два предмети (накладаємо стрілку) і пропонує здогадатися, чому саме ці предмети він об'єднав (небо – річка, хатина – стежинка, річка – дерево...).

Дидактичні ігри: «Нишпорки», «Шерлок Холмс розслідує», «Детективи», «Шукаю друзів», «Шукаю ворогів», «Хтось втрачає, хтось знаходить, і що з цього виходить»:

- Встановити всі зв'язки між об'єктами на картині.
- Розгадати таємницю: як об'єкти пов'язані між собою?

Методичні рекомендації :

- Педагог вчить дітей складати короткі тексти-міркування за планом: обрати пару об'єктів; пояснити їх взаємодію та її причини; зробити висновок-доказ результатів взаємодії.

- Об'єднання об'єктів у пари довільне за бажанням дітей.
- Якщо в дітей виникають труднощі, їх долають за допомогою прийому «Мозковий штурм».

- Учитель приймає в учнів будь-які пояснення взаємозв'язків між об'єктами картини.

- Усі діти в класі повинні навчитися об'єднувати об'єкти на картині. Форма організації роботи: індивідуальна.

- Підсумок цієї роботи – складання короткого тексту-міркування.

Крок 3. Опис на основі можливого сприйняття об'єктів різними органами чуттів

Мета: учити дітей складати тексти-описи на основі можливого сприйняття картини різними органами чуттів.

Додаткова інформація: дослідження за допомогою органів слуху та нюху дозволяють дітям уявити звуки та запахи об'єктів як зображених на картині, так і уявних. Ці ознаки можуть мати протилежні значення:

- приємні / неприємні,
- корисні / небезпечні, різкі / слабкі,
- змішані / однорідні та ін.

За допомогою органу смаку можна визначити на картині об'єкти, які мають смакові якості (*Тут пахне ...*). Органи дотику (руки) дають тактильні відчуття про матеріал, вологість, температуру, форму, кількість, частини (*Коли я торкаюся руками, ...*). Органи зору дають уявлення про зоровий образ об'єкта, уточнюють попередні ознаки – про просторове розміщення предмета, розмір, колір. До розповіді вводяться можливі діалоги між об'єктами та їх внутрішні думки, оціночні судження від імені героїв картини.

Алгоритм розумових дій:

1. Сприйняття картини шляхом використання ігрового прийому «Входження в картину».
2. Вибір чарівника (певного органу чуттів), який допомагає подорожувати картиною.
3. Складання мовленнєвої замальовки на основі отриманих відчуттів.

Ігри з чарівниками: «Я нюхаю», «Я слухаю», «Я відчуваю на дотик», «Я відчуваю на смак»:

- Що на картині можна «понюхати»?
- Які звуки можна почути?

- Що можна відчуту на дотик?
- Що можна відчуту на смак?

Методичні рекомендації :

- Попередньо з'ясувати знання дітей про можливості кожного органу чуттів.

- При складанні мовленнєвих замальовок діти повинні передати особисте ставлення до об'єкта: «Я чую, як...», «Тут пахне...», «Коли я торкаюся руками...»

- Складений текст-опис повинен включати в себе увесь комплекс можливих відчуттів від всіх аналізаторів.

- Речення складають як від імені дитини (гостя картини), так і від імені одного з героїв картини.

- Сприяти тому, щоб учні використовували в мовленні слова і вирази, які передають різні відчуття.

- Складати розповіді з використанням монологів і діалогів.

Наприклад: «Розмова двох хмаринок»:

Високо в небі пропливали дві подружки-хмаринки. Одна з них пильно придивлялася до подвір'я і раптом схвильовано запитала:

- *Де ж господарі хатинки та їхні діти, які нещодавно бігали тут?*
- *Я відчую аромат свіжоспеченого хліба. Це, мабуть, ...*
- *А я щойно почула ...*
- *Можливо, ...*
- *О, напевно, їм там разом ...*
- *Як мені хочеться теж ...*

- Форма організації роботи з дітьми: колективна, групова.

Крок 4. Складання загадок і метафор за змістом картини
(робота в малих групах)

Мета: вправляти учнів в умінні складати загадки про об'єкти картини, використовуючи відомі моделі.

Алгоритм складання загадок за ознаками / за діями:

1. Обрати об'єкт.
2. Заповнити частину таблиці.
3. Заповнити праву частину таблиці.
4. Вставити слова-зв'язки «але не», «як».
5. Прочитати загадку.

Що? Який? / Яка?	... а не
чистий	сніг
паперовий	альбом
шкільний	портфель
смугастий	Тигр
	Що це?

Складання загадок за діями

Що робить?	... а не
світить	лампа
гріє	обігрівач
піклується	вихователь
веселить, тішить	Гра / пісня
	Що це?

Підготовчі вправи: • Гра «Хто? Що робить?» (учитель називає об'єкт, діти – дію цього предмета)

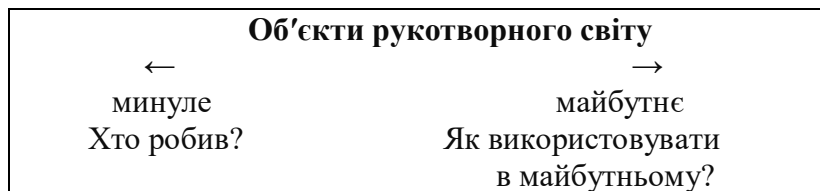
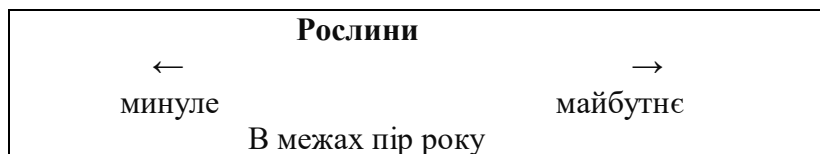
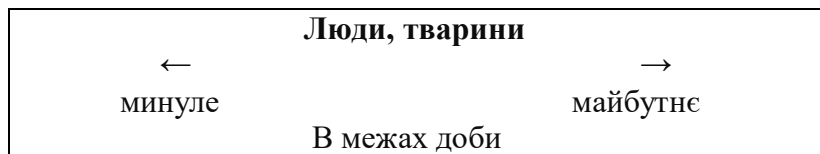
• Гра «Театр»: учитель називає дію, діти показують її; учень виходить з класу; діти придумують і виконують якусь дію; потрібно назвати цю дію; група дітей виходить з класу, загадує якийсь предмет, показує дії із цим предметом, потрібно розгадати цей предмет.

Методичні рекомендації :

- Перед тим, як навчати дітей прийомів роботи із загадками і метафорами, необхідно їх навчити складати порівняння.
- Форма організації роботи з дітьми: колективна, групова.

Крок 5. Перетворення об'єктів у часі

Картина – це мить, яка зупинилася.

Наприклад, на картині зображено літо: Все довкола зеленіє. Пливають білі хмаринки. Над хатиною шумлять розлогі дерева.

Гра «Машина часу»: чарівник переносить нас в інший часовий вимір. Уявіть, як змінилося зображення на картині в новій часовій характеристиці. На картині – зима...

Мета: вправляти дітей в умінні перетворюватися, змінювати свій настрій у часі.

Крок 6. Складання розповіді з різних точок зору

Мета : вчити складати творчі розповіді від імені першої особи; узагальнити знання учнів про ознаки прояву різних емоційних станів та причини їх змін.

Додаткова інформація: Щоб навчити дітей складати творчі розповіді від імені першої особи, потрібно уточнити знання дітей:

- про різні емоційні стани і настрої: сумний – веселий, здоровий – хворий, голодний – ситий, спокійний – заклопотаний...
- про різні риси характеру: добрий – злий, лінивий – працьовитий, чемний – грубий.

Алгоритм розумових дій :

1. Обрати один із об'єктів картини.
2. Визначити його емоційний стан, настрої чи виділити рису характеру.
3. Увійти в образ героя.
4. Описати зображене на картині від імені «Я-образу», з точки зору обраного об'єкта, з певною емоційною характеристикою.
5. Розв'язати проблемну ситуацію та змінити емоційний стан героя в бік рівноваги.

Визначення емоційного стану об'єктів:

«Я-образ» : я – щаслива річечка; я – вікно; я – човен; я – дерево.
Гра проводиться у груповій формі (по 3-4 гравці).

Я – старий човен. Усе життя служу своєму господареві. Найбільше мені не подобається стояти на березі річки і чекати, коли мій господар відправиться у далеку подорож...

Я – віконце. Через мої маленькі шибки видно навколишню красу. Тихо повіває вітерець, стелється густа трава...

Пояснення назви картини :

- Картина називається ... , оскільки художник зобразив
 - Я б назвав картину ...
 - Добір прислів'їв до назви картини (В ріднім краю, як у раю).
- Аргументація власного вибору.

Крок 7. Словесне малювання

Мета : розвивати зорове і слухове сприймання; вправляти дітей у складанні емоційної розповіді за поданим початком; створювати висловлювання за опорною лексикою.

Робота проводиться у груповій формі (4 – 6 учнів).

Гра «Рамка»: Ось рамка. Це полотно. На ньому я малюю лінію горизонту. → (рамка передається наступному гравцю) Над нею блакитне небо, а по ньому плывуть білі хмаринки. → (рамка передається наступному гравцю) Вниз від лінії горизонту я малюю блакитну річку...

Крок 8. Урок зв'язного мовлення.

Прощання з картиною

Дітям пропонують зробити подарунок картині: намалювати те, що доцільно домалювати; зробити в природніх матеріалів ...; зробити аплікацію ...

За усіма виконаними завданнями школярі складають висловлювання за змістом картини, записують його, пропонують для редагування одному з однокласників.

Завдання з розвитку художнього мовлення дітей молодшого шкільного віку у програмах виокремлено в такі номінації: розвиток діалогічного мовлення (розпочинати, підтримувати, закінчувати бесіду з одним чи більше співрозмовниками за означеною темою); розвиток монологічного мовлення (розвиток контекстного мовлення, складання розповідей за колективно складеним планом, самостійно, за картиною чи серією картин, із власного досвіду, формування в дітей навичок переказу, складання казок, описів, есе тощо).

Сучасна практика початкової школи, на жаль, не використовує адекватно образотворчу діяльність дітей як ефективний засіб розвитку художньо-мовленнєвої діяльності.

*Для ілюстрації технології використано
матеріали Т.В.Копки, учителя вищої
категорії, учителя початкової школи
ЗОШ №3 з поглибленим вивченням мов
м. Тернополя*

АЗБУКА ВІРШУВАННЯ

(методика віршування за В.Левіним)

Оригінальну методику розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку запропонував В.Левін. Він детально відпрацьовує три поняття: що таке рима, ритм і звукопис. Крім того, поет розробив рекомендації щодо використання у практиці віршування тропів, зокрема порівняння. В такий же спосіб можна запропонувати педагогам методику використання метафори, епітету, гіперболи, фігур поетичного синтаксису. Суть підходу В.Левіна до практики віршування полягає в тому, щоб привчити учнів вільно орієнтуватися в лексиці рідної мови, знати закономірності її розвитку та дбати про вивільнення творчої фантазії дітей саме засобами віршування.

З метою конкретизації теоретичних основ віршування В.Левін пропонує проводити окремі уроки, на яких конкретні теми (рима, ритм, звукопис, порівняння та інші) опрацьовуються учнями детально, і згодом набуті знання стають основою для вдосконалення навичок дітей у віршуванні. Вчителів доцільно детально розписати всі етапи уроку, визначити, хто і що готує для його проведення, надати в розпорядження учнів необхідну довідникову і методичну літературу, збірки дитячих поезій, право вибору варіанту того чи іншого завдання творчого характеру тощо.

Для ілюстрування технології віршування використаємо практичні матеріали з досвіду роботи вчителів сімейної школи «АІСТ» м.Вінниці: Заслуженого вчителя України Н.С.Вітковської, учителя вищої категорії Н.М.Гавадзи.

Навчання віршування розпочинається із опанування молодшими школярами поняття «рима». Запропонована схема уроку є орієнтовною, учитель може замінити пропонований варіант планування своїм, ввести в нього місцевий поетичний матеріал.

Урок про риму розпочинається фронтальною бесідою на тему «Чи любите ви вірші?»

- Діти, хто любить вірші?
- Хто може прочитати який-небудь вірш напам'ять?

- Можливо, хтось сам пробував писати вірші?

- А хто хотів би навчитись писати вірші?

Вчитель демонструє слайд з написом «Тасмниці віршування». Просить учнів закрити очі, а сам висвітлює наступний слайд «1. Рима».

Діти відкривають очі, читають назву слайда і розглядають портрети казкових героїв Барвінка і Ромашки, які допомагатимуть вчитися мистецтву віршування.

Вчитель: - Діти, сьогодні до нас прийшли казкові герої Барвінок і Ромашка. Давайте послухаємо, про що вони розмовляють.

Барвінок: - Добрий день, Ромашко! Прошу тебе навчити мене складати вірші, я дуже хочу стати поетом.

Ромашка: - А у тебе здібності до цього є?

Барвінок: - Є. Коли б не було, я б не прийшов!

Ромашка: - А ти знаєш, що таке рима?

Барвінок: - Рима – це ... Ні, не знаю.

Ромашка йому допомагає:

- Рима – це коли два слова закінчуються однаково. Придумай риму до слова «сорока».

Барвінок: - Пташка.

Ромашка: - Ну, яка ж це рима? Тут ніякої рими немає.

Барвінок: - Та чому ж це? Соро-ка, пташ-ка. Слова закінчуються однаково.

Ромашка: - Цього замало. Потрібно, щоб слова були схожі. Схожі за звучанням. Так, щоб було складно. Ось послухай: книжка – шишка, мовчати – кричати, всім – сім...

Барвінок: - Зрозумів! Книжка – шишка, мовчати – кричати, всім – сім... Неймовірно!

Ромашка: - Придумай риму до слова «квітка».

Барвінок: - Свитка.

Ромашка: - не зовсім точно. А до слова «пакля»?

Барвінок: - Шмакля.

Ромашка: - Хіба є таке слово?

Барвінок: Ну, тоді «рвакля»!

Ромашка: - А це що за слово?

Барвінок: - Це коли щось рвуть, от і виходить «рвакля».

Ромашка: Ні, Барвінку, і такого слова немає.

Барвінок: - Ну, то придумуй сама!

Вчитель: - Діти, запам'ятаймо, що таке рима. А я вам допоможу. Поставимо руки на ліктики. Спробуймо спіймати слова за «хвостики», одне – лівою рукою, а друге – правою рукою. А тепер порівняємо їх. Вони схожі? Так, схожі за звучанням (показати коловими рухами біля рота). Отже, *рима – це коли слова схожі за звучанням.*

Американський поет Джон Чіарді розповідає про рими у вірші «Схожі хвости»:

Два дивовижні птахи

я знаю, де знайти.

І в гру пограти можемо

разом ми: я і ти.

А гру почати щоб змогли,

запам'ятати маєш ти,

що у несхожих птахів цих

дуже подібні є хвости.

І щоб піймати цих птахів,

попрацювати треба немало.

Тому недарма люди їх

взяли – і римами назвали.

І справді, дивні ці птахи,

почали в скриньку заглядати,

а потім спритно, залюбки

за словом слово доставати.

Один дістав ось слово «день»,

а інший зразу «дзень» і «пень».

Один дістав лиш слово «шапка»,

а інший тягне слово «крапка».

Один дістав словечко «слон»,

а інший – «льон» і «телефон».

А зараз, любий друже мій,

вже час і нам у гру зіграти.

Я буду діставать слова,
а ти їх будеш римувати.
Ось дістаю я слово «ніс»,
відповідає ти – «приніс».
Коли скажу я слово «ніч»,
то відповідь даси ти - «річ»...

Для закріплення у молодших школярів навичок римування доцільно використати різні дидактичні ігри. Наприклад, **«Складно - нескладно»**, **«Рима, що літає»**, **«Знайди початок вірша»** та інші.

Перша гра передбачатиме навчання дітей добирати точну риму: біль – сіль, водичка – травичка, кріт – пліт, рано – мамо, кит – бандит, лити – вмити тощо. Супровід до гри школярі можуть запропонувати самі (плескати в долоні, підняти руку, кинути м'яч і таке інше).

У другій грі можна навчити дітей розрізняти вдалі, точні рими й не дуже вдалі. Завдання до гри таке: до пропонованого слова називається декілька заримованих (3-5 слів). Учні мають визначити на слух, яке з них найбільш співзвучне до пропонованого слова. Наприклад: ложка – брошка, кішка, крихітка, сошка, діжка, Антошка.

Як варіант гри можна використати вірш-гру А.Бортняка «Так чи ні?» Особливість цього вірша в тому, що він передбачає в дітях сформоване уміння мислити, обдумувати судження, давати правильну відповідь. Бо рима в цьому вірші виконує роль своєрідної пастки, розрахована на несвідому відповідь. Дітей можна поділити на дві групи: одна говоритиме «так», а інша – «ні».

Вірш-гра

Зіграти хочеться мені
з тобою, друже, в «Так чи ні?»
Тобі питання задаю,
готуй же відповідь свою.
Відповідай, коли мастак,
єдиним словом «ні» чи «так».
Якщо кмітливий, друже, ти, -
то може й рима допомогти.
Але вона хитрюща в нас,

аби не збила з толку враз!
Тягнути час навіщо нам?
В процесі гри побачиш сам.
Скажи, співає сом пісні?
Не гайся з відповіддю! (Ні!)
Чи вміє плавати гусак?
Ну, що на це ти скажеш? (Так!)
Чи може стати у вогні
вода холодним льодом (Ні!)
Скажи мені, червоний мак
в січневу пору квітне? (Ні!)
А крокодили на сосні
свої будують гнізда? (Ні!)
Чи може вище гір літак
у вишину злетіти? (Так!)
Узори пишні на вікні
мороз малює взимку? (Так!)
Чи правда, друже мій, що рак,
коли повзе, то задки? (Так!)
Якщо не їстиме три дні,
верблюд ходити зможе? (Так!)
До забіяк і розбишак
чи є в людей повага? (Ні!)
Чи досягають навесні
пшениця й жито в полі? (Ні!)
Коли розсердиться їжак,
слона він може вбити? (Ні!)
Ріка біжить удалині.
Чи є у неї ноги? (Ні!)
Росте у морі пастернак?
Відповідай скоріше! (Ні!)
А чи буває сон у сні?
Чекаю відповіді. (Так!)
Перекривив синицю шпак.

Таке в житті буває? (Так!)
Скажи, морози крижані
страшні для мавп тропічних? (Так!)
Чи правда це, що вовк у смак
наївся груш і яблук? (Ні!)
А під кінець скажи мені,
цікава гра у так чи ні?

При проведенні гри варто звернути увагу дітей на останні слова в кожному рядочку, які утворюють риму. Можна також запропонувати учням утворити слова, які римуються.

Гра «**Знайди початок вірша**» передбачає творчу діяльність школярів: вчитель називає (записує на дошці, висвітлює на слайді) останні слова віршованих рядків (2-4, не більше), а діти на власний розсуд оживляють рядки, дотримуючись вимог римування. Наприклад, вчитель пропонує слова: *побіжить, в городи, жить, вроди*. Альтернативні дитячі варіанти віршів можуть бути будь-які, але запрограмовані на риму, ритм і стопу останнього слова. Пропоновані варіанти доцільно порівняти із зразком, який доречно продекламувати після того, як усі учні прочитали свої вірші, звернути увагу школярів на художній образ.

Босоніж стежка побіжить
левадою в городи...
Як любо тут,
як славно жить –
серед цієї вроди. (В.Коломієць)

Предметне зацікавлення викликає і гра «**Два слова в одному**»: цитуються спеціально підібрані віршовані рядки або вірші, діти в них знаходять слова, що розкладаються на певні смислові частини. Бажано, щоб ці багатозначні слова стояли в кінці віршованих рядків. Наприклад:

Я знаю чарівні слова:
скажу одне, почувеш два.
Ми на пасіці були
у старенького Пилипа.
Мед пили – пили – пили

біля липи – липи – липи. (І.Січовик)

Внутрішньому світу молодших школярів ідеально відповідають невеличкі вірші, в яких йдеться про щось буденне, звичайне, але відтворене в невимушеній художній формі. Такі вірші розвивають спостережливість, кмітливість, ситуативне мислення. Особливо тоді, коли твори написані в діалогічній формі. Такий текст без труднощів ділиться по ролях, легко в повному обсязі зімпровізувати описану ситуацію, заохотивши дітей погратись в діалогічне мовлення. Наприклад, вірш А.Бортняка «Про блискавку й грім»

- Скажи, татуню, блискавка для чого спалахує від неба до землі?
- То, люба доню, дощ собі дорогу, йдучи до нас, просвічує в імлі.
- Ну, а чому, скажи, на небокраї громи гримлять завзято раз у раз?
- То щедрий дощ усіх попереджає про те, що він з добром іде до нас.

Продуктивним матеріалом з розвитку мовлення та художнього мислення молодших школярів є загадки, зокрема віршовані, в яких останнє слово не називається автором, але його легко домислити.

Наведемо кілька прикладів:

- Виводить букви і слова
ота цікава штучка.
- В руці виблискує здаля
ота гарненька ... (ручка).
 - Кожен учень щоденно
на урок бере ... (щоденник).
 - Ручки й олівці, щоб знали,
ми кладемо у ... (пенали).

Довгі палички кругленькі –
сині, жовті, червоненькі.
На папері походили,
кольори свої лишили...

Звуться палички оці
кольорові ... (олівці).

Не дід, а сивий,
не спить, а стелиться.
Вкриває землю й океан,
а звуть його ... (туман).

В нього стільки голочок,
як на небі зірочок.

А не має, бідний, нитки,
не пошіє шапки, свитки,
рукавиць і чобіток...

Сів та плаче ... (їжачок).

Хмаринка броваста сипнула у сад
важкі намистини холодні, це ... (град).

На березі високім,
немов стрункий моряк,
стоїть, моргає оком
друг кораблів - ... (маяк).

Гострий носик, спритні рухи,
вам знайомий лікар цей.
Він то стукає, то слуха:
чи не хворе ... (деревце / дятел).

Все у зелені довкола:

пасовища, ліс і поле.

Мчать струмочки до ріки,
ліплять гнізда ластівки.

І в сороки новина,
сповищає всіх вона:

- Наближається ... (весна).

При ознайомленні із технікою звукопису В.Левін пропонує вправи, які допомагають охарактеризувати звукову модель слова, відтворити певне явище чи процес, внутрішній стан людини, пейзаж тощо. Поетичний текст записується на дошці / слайді та в зошитах, виразно

зачитується кілька разів з тим, щоб діти відчули особливості звуків у кожному слові, склали загальне уявлення про звукову палітру вірша, переконались в доцільності звукового малюнка. Наприклад:

Поливала сливу злива –
не боялась зливи слива. (З народного)

Звукові засоби (накопичення голосних [а, о, і], приголосних [л, в, с], точна рима) сприяють відтворенню явища природи на рівні фізично відчутної дії. Особливо помітну роль відіграє повтор складів [ли] (5 разів), [ва] (3 рази). Вони і становлять основу звукової моделі двовірша.

При ознайомленні з ритмом В.Левін рекомендує відтворювати зміст віршування рядків за допомогою певних рухів, жестів, міміки обличчя тощо. Ритм можна відплескувати долонями, відстукувати ногою, як це роблять музиканти, імітувати кивком голови тощо. Такий супровід значно полегшує сприйняття ритму рядків, унаочнює їх озвучування та природно включає дітей в ігрову ситуацію. Наприклад:

Ой летіли три ворони
всі підряд,
побачили на ставочку
жабенят.
Закричали три ворони:
- Кра! Кра! Кра!
Полякались жабенята:
- Ква! Ква! Ква!
Пострибали у водичку –
стриб, стриб, стриб!
Полякали у ставочку
риб, риб, риб! (К. Перелісна)

У даному вірші два ритмічних малюнка – парних і непарних рядків. Навіть графічно поетеса подає ці рядки з відступом. Особливо вдало підібрано звуконаслідувальні звороти, які образно уяскравлюють ритм парних рядків. Ритм можна проказувати. Він звучатиме так:

Та-та-та'-та-та'-та-та-та'
Та-та-та.

Ефективним буде завдання на самостійне відтворення ритму вірша – шляхом дописування одного-двох рядків до зачитаних або написаних на дошці. В такому випадку учням слід орієнтуватися на риму, а також на значення слів, які римуються. Результативніше організувати виконання цього завдання в ігровій формі. Обов'язковим є зачитування зразка після виконання вправи.

З метою закріплення знань про звукопис в поезії можна запропонувати учням визначити роль приголосних звуків [л], [л'] у такій скоромовці:

Літом ластівка літає,
ластів'ят малих навчас:
- Не лінуйтеся, ластів'ята,
вчіться літечком літати.
Бо як літо відлітує,
ми за море помандруєм.

Нагадаємо школярам, що звук [л] передає рух води, повітря, політ птаха (плється, лине, літає), всього, що пливе, плавно рухається, плюскотить, лоскоче, мліє.

В.Левін пропонує також предметно працювати над образною структурою поезії. Один з пропонованих прийомів пов'язаний з використанням порівняння. В художній літературі цей засіб виконує роль предметного замітника якості особи, речі, істоти чи чогось іншого у зв'язку з тим, що вказана якість домінує, є характеристичною.

Перше слово – Мати,
друге – Україна.
Так учився розмовляти
я, мала дитина.
Кожне слово пахне,
мов листочок м'яти.
Та, мов квітка з короваю,
пахне слово Мати.
Кожне слово світить
гранями рубіна.

Але сяє, наче сонце,
слово Україна. (Д.Павличко)

Порівняння передається порівняльним зворотом або засобами зіставлення за принципом парності (райдуга – дуга, хмаринки – вівці, грім – кінь). Ознаки схожості або подібності мають певне відношення до порівняння; проте не тотожні йому і не можуть бути взаємозамінні. Схожість і подібність передаються лише якоюсь однією умовною ознакою, вони не можуть замінити домінуючої ознаки, як в порівнянні. Відповідно слово «мати» зіставляється з квіткою короваю, з символом невичерпної доброти, ніжності, а слово «Україна» із сонцем – життєтворчою силою.

Для закріплення порівняння як художнього засобу твору доречно запропонувати школярам тематичну гру **«Знайди схожість»** або **«Незнайомі знайомці»**. За пропозицією вчителя діти придумують порівняння до якогось конкретного предмету, якоїсь речі чи істоти. Запропоновані порівняння доцільно записати на дошці. Бажано, щоб вони були образними, містили в собі якусь підказку, певний натяк. Один з кмітливих учнів, вийшовши перед початком гри з класу, повинен впізнати цей предмет. Наприклад, дається завдання придумати порівняння до слова «дошка» (шкільна, класна). Записуємо найбільш вдалі пропозиції школярів: темна, як ніч; така, як квадрат або прямокутник; вона дружить з геометрією; має ніби двох слуг: один пише, а другий витирає написане; висить на стіні, наче шибка у вікні; сама нежива, а промовляє, як жива. Процес відгадування доцільно супроводжувати заохочувально-спонукальними коментарями.

Різновид цієї гри може бути продемонстрований на прикладі будь-якої деталі візуального портрету школяра (очі, брови, ніс, рот, вуха, голова, зуби, рука і т.п.). В цьому випадку жива наочність демонструється перед класом, щоб діти могли швидше виконати завдання. Наприклад: на що схожі чорні очі? Варіанти відповідей: на вуглинки, зірочки, смородинки, сливи, вишеньки, намистинки; на нічку, темні озерця, нічне небо, темний магніт, глибокі кринички. З наведених прикладів добре видно, що за основу треба брати конкретну ознаку (колір, форма, рухливість, блиск, уміння передавати почуття тощо). Це

означає, що матеріалу для творчості при такому підході необмежена кількість. Бажано з одним із порівнянь скласти віршований рядок (очі чорні, як нічка, світять серед ночі; очі наче кринички, з них хочеться напиться водички).

Своєрідний варіант гри на схожість є у вірші Дж.Чіарді «Прощальна гра». Поет називає її грою «**навпаки**»:

Скажу я слово «високо»,

відповідайте «низько».

Скажу я вам «далеко»,

відповідайте «близько».

Коли скажу я «загубив»,

відповідайте всі «знайшов».

Замінивши останні слова в рядках, можна скласти гру в синоніми, омоніми. В імена, частини мови, в будь-який звук і т.п.

Методика віршування В.Левіна не потребує якоїсь особливої підготовки для вчителя. Вона доступна, посильна, ефективна. Для творчого педагога ця методика дає можливість розвивати у молодших школярів мовне чуття, формувати навички образного поетичного мислення.

*Використано матеріали з педагогічного
досвіду В.Г. Волочая, Н.С.Вітковської,
Н.М.Гавадзи, посібника для вчителів
«Азбука віршування» [10].*

СТВОРЕННЯ КАЗКИ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

Діти молодшого шкільного віку самі здатні розвивати сюжет казки, вигадувати казкові перетворення. Вчителеві іноді досить буде пояснити суть прийому модифікації і запропонувати казку для основи подальших творчих вправ.

На початку процесу опанування словесної творчості краще починати з простих прийомів перетворення, таких як *«зробити навпаки»*, *«збільшення - зменшення»* тощо, пізніше перейти до комбінаторики – вправи на *поєднання персонажів кількох казок*. Роботу слід починати з обмеженої кількості персонажів – трьох.

Зміст підготовчої роботи

Загальний принцип застосування творчих прийомів: коротко відновити зміст казки, визначити основні суттєві дії і характеристики персонажів. Потім використати творчий прийом для зміни характеристик персонажів, їхніх властивостей і відповідно до оновлених рис встановити, які вчинки і події можуть виникнути внаслідок цього, як зміниться сюжет казки, які нові проблеми постануть перед персонажами. Треба з'ясувати, яким чином і за допомогою яких засобів персонажі вирішуватимуть проблеми, виходячи зі своїх характерних рис, розумових, фізичних, моральних та інших властивостей. А загальний хід розв'язання казковими персонажами проблем, що перед ними виникли, такий: виявлення проблеми → виявлення її причини (фізичної, моральної тощо) → завдання на усунення причини проблеми → пошук шляхів і принципів розв'язання завдання → пошуки дій та засобів виконання дій, потрібних для втілення цих шляхів і принципів. Кожен з творчих прийомів стане цікавим для молодших школярів тільки тоді, коли вони зможуть з його допомогою наділити своїх персонажів новими якостями, а відтак створити нові події, пригоди. Оригінальність і незвичність приваблюють дітей.

За аналогією з алгоритмом розв'язання винахідницьких завдань, створеним Г.С.Альтшуллером, можна запропонувати такий порядок

використання прийомів творчого мислення у роботі з літературними творами-казками:

1. Обрати літературний твір.
2. Перелічити головні події.
3. Скласти перелік головних персонажів.
4. Надати характеристику кожному з них.
5. Вибрати прийом або метод творчості.
6. Перетворити персонажів відповідно до обраного прийому або методу, ввести нові елементи, об'єкти, дійові особи тощо.
7. Скласти перелік нових якостей персонажів.
8. З'ясувати нову поведінку персонажів у подіях або створити нові події з участю нових персонажів.
9. Вигадати новий розвиток подій.

Один із шляхів застосування цього алгоритму – виявити одну з ключових проблем казки і вирішити її за допомогою алгоритму. Наприклад, нас не задовольняє доля персонажів або кінець казки. Відшукуємо причину, яка призвела до таких наслідків, - характер персонажа, умови, в яких відбувались дії тощо. А потім шукаємо шлях усунення цих наслідків, змінюємо умови та риси характеру на протилежні або ж перетворюємо ці умови та риси, властивості та дії за допомогою типових прийомів перетворення.

Для того, щоб створити нову казку, слід проаналізувати її можливий зміст. Використаємо таку таблицю для аналізу змісту казки.

Основні події казки, час, місце подій	
Персонаж	
Його властивості та якості	
Його вчинки, дії	
З ким взаємодіє	
Мета дій	
Результати, наслідки дій	
Які проблеми виникли перед персонажем, як він їх	

зрозумів	
Як він розв'язав ці проблеми	
Який моральний урок винесено персонажем	

Коли структуру казки проаналізовано, можна запропонувати дітям уточнити або змінити якості персонажа, місце і час подій тощо. Або замінити імена персонажів іншими, більш точними. За таких умов у персонажів з'являються нові можливості, або навпаки – виникають нові проблеми. Саме у цьому полягає справжня творчість: як використати нові можливості для розв'язання завдань або які нові завдання з'являться у персонажа. Наприклад, зменшення розмірів у 10 разів. Хто кого буде наздоганяти – Карабас Буратіно чи напакі. Що буде у продовженні казки «Курочка Ряба», коли народиться Золотий Півник, або якими будуть наслідки зустрічі Буратіно і Незнайка.

ПРИЙОМИ СТВОРЕННЯ КАЗОК

Прийом «зробити навпаки»

Цей прийом ще називають універсальним евристичним перетворенням. Його використання зовсім не означає, що персонажі просто міняються місцями. Змінюються їхні моральні якості, зовнішність. І змінюються на протилежні.

Спочатку запропонуємо дітям з'ясувати:

1. Що в казці відбувається?
2. Хто, що і як робить?

Визначаємо персонажів, які роблять добро, і тих, хто робить зло.

Казка «Попелюшка»:

Хто?

Зла

добра

↓

↓

Мачуха

Попелюшка

Які зовні?

↓

↓

немолода,
некрасива

юна,
приваблива

Що роблять?

ображає, примушує
працювати за всіх

цілими днями працює,
підкується про всіх

Як?

Використовує
подарунки доброї Феї

Застосовуємо прийом: визначаємо, що буде, коли це зробити навпаки. Як зміниться казка? Як добра Мачуха перевиховає свої доньки, як всі вони житимуть у злагоді й мирі?

Що зробить добрий Карабас, щоб перевиховати бешкетника-Буратіно? Що буде, коли зустрінуться злий Колобок і добра Лисичка?

Прийом «збільшення - зменшення»

Великий стає маленьким, але спритним і непомітним, а маленький та слабкий – великим та могутнім.

Доцільно запропонувати молодшим школярам уявити, які зміни стануться у казці про Колобка, якщо Колобок буде велетнем. Можна на занятті застосувати разом з дітьми спочатку прийом, а потім – антиприйом.

Прийом «прискорення - уповільнення»

Персонаж має змогу прискорити час або уповільнити його. Потрапляє у місцевість, де час іде не вперед, а назад. Наприклад, де люди молодшають, а не старішають.

Цей прийом доцільно застосувати при опрацюванні казки про трьох поросят: «Що можна у цій казці прискорити / чії дії, а що – уповільнити. Ми – володарі часу: можемо прискорювати корисне, а шкідливе – уповільнювати. Спробуйте на власний розсуд переказати казку, щоб вона стала цікавішою».

Прийом «дроблення – об'єднання»

Можна подробити на частини об'єкт, надати частині самостійне життя. Можна також створити новий об'єкт чи персонаж шляхом поєднання рис, елементів або частин окремих істот.

Прийом «перервності - постійності»

Те, що робиться постійно, набуває періодичності, а те, що було періодичним – змінюється на постійне. Змінювати треба тривалість найважливіших подій у казці. Або час наявності важливої властивості у персонажа, предмета, явища. При цьому зміни повинні надати цікаві переваги. Можна навести школярам кілька прикладів з казок, де ці прийоми вже застосовані. Так, ріпку тягнуть з великими зусиллями, але за коротку мить. Або шкіра царівни-жаби: то є, то нема. Ще приклад застосування прийому перервності – шапка-невидимка, коли персонаж стає то видимим, то невидимим.

Спробуємо запропонувати дітям змінити сюжет казки: один з персонажів не бачить іншого, чому. Що нового може відбутися у казці? Що було б, якби один з них то з'являвся, то зникав?

Прийом «динамічності - статичності»

Нерухоме стає змінним за властивостями, гнучким. А гнучке, живе – завмирає. Людина кам'яніє, дерево оживає.

Приклад застосування цього прийому є у грузинській казці про трьох братів: один з них розумів мову тварин і чув їхню розмову про небезпеку, яка чекає на братів. Але той, хто попередив би братів про небезпеку, мав закам'яніти.

Ще один вид динамізації – зміна форми, вигляду, перетворення живого у неживе або однієї істоти на іншу. Запропонуйте школярам будь-яку казку, в якій персонажу бажано було б перевтілитися для того, щоб схватись, отримати потрібні властивості.

Прийом «персоніфікації - деперсоніфікації» (штучності - природності)

Дію, яку виконує людина або тварина, виконує явище природи, штучний об'єкт тощо. А їх призначення, навпаки, виконує людина, або істота, що цього раніше не робила. Наприклад, рослина ловить хижих звірів. Загальний підхід: живе стає неживим і навпаки.

Запропонуйте школярам використати ці перетворення у казці «Троє поросят». Для чого потрібні були б такі зміни?

Прийом «чарівна паличка» (внесення - винесення)

Риса одного персонажа стає спільною рисою для всіх або навпаки, персонаж або об'єкт лишається без якоїсь загальної риси або можливості. Чи надається нова унікальна можливість одному з персонажів. Цікаво, якщо риса існує сама по собі, наприклад, дія виконується сама, без персонажа.

Дуже важливо, щоб діти уявляли собі, за рахунок чого така можливість може бути отримана. Запропонуємо у казці «Колобок» визначити властивість персонажа, що призвела до загибелі Колобка. Це – хитрість лисиці. А якщо всі звірі, та й сам Колобок будуть хитримими? Як зміниться казка?

Або як зміниться казка, якщо хитрою буде Червона Шапочка?

Прийом «універсалізації - обмеження»

Універсалізація. Унікальна риса одного персонажа стає рисою всіх інших. Цей прийом – тотожний попередньому. Важливо, щоб школярі уявляли собі, за рахунок чого така можливість може бути отримана.

Обмеження. Одна з казкових властивостей – добра чи погана - надається тільки одному з персонажів (обмеження), або, навпаки, персонаж або об'єкт втрачає якусь загальну рису або можливість.

Наприклад, надайте здатність читати думки. Це спрацює у всіх казках, де є персонажі-злодії. Ось і надайте таку здібність комусь із добрих персонажів, або ж усім їм. Для розвитку зорового мислення можна запропонувати запліщити очі й уявити казку як мультфільм. А потім замалювати те, що побачили.

Прийом «перетворення шкоди на користь»

Цей прийом добре відомий у методології творчості. Властивості шкідливого об'єкта або явища завжди можна спрямувати на добрі справи. Наприклад, гаряче молоко обпікає царя, а Івана робить красенем.

Прийом «заміна об'єктів і персонажів більш корисними»

Насамперед цей прийом передбачає заміну матеріалу. У персонажів з'являються не тільки нові можливості, але й нові ускладнення – у прозорій скляній голові можна побачити чорні думки. Це і є творча ідея.

Прийом «продовження казки»

Близьким до нього є прийом Дж. Родарі «А що було потім?» На початку необхідно проаналізувати зміст казки, яку назвуть діти. Учитель може запропонувати дітям самим обрати умови її продовження, місце і час дії персонажів. Наприклад, придумати продовження казки «Котик і півник».

Прийом «картки подій»

Картки сюжетів відомих казок: найважливіші події відомих казок або малюнки цих подій наносять на картки, а потім показують їх навімання, а з описаних подій створюють нову казку.

Реалізувати цей прийом можна у такий спосіб: на занятті школярі самі малюють на картках цікаві події з тих казок, які їм подобаються. А потім за цими малюнками колективно або в групах складається нова казка.

Варіант цього прийому – об'єднання відомих казок шляхом введення персонажів однієї казки в іншу.

Запропонуємо школярам назвати їхні улюблені казки. Складемо разом з ними список цих казок. Пропонуємо завдання: за кожною з казок намалювати найбільш важливі і цікаві події на картках. А потім змішати картки докупити і з заплющеними очима навімання вибрати кілька

карток. Далі школярі мають використати події, зображені у відібраних картках, для складання нової казки.

Прийом «усмішка чеширського котика»

Виділення рис й атрибутів персонажа і надання їм самостійного життя.

Це – варіант карток із сюжетами, тільки тут необхідно вміти краще абстрагувати. Цей прийом доречно використовувати, коли інші прийоми складання казки дітьми засвоєні, мислення стало більш гнучким. Нагадаймо школярам сюжет казки «Аліса в країні чудес», в якій перед Алісою з'явилась ... усмішка чеширського котика. Навіщо Льюїс Керол ввів такий персонаж? Тепер спробуємо обрати відому всім дітям казку й пошукаймо можливість застосувати цей прийом.

Прийом «внесення цікавих змін у казку»

У відому казку дітям пропонується ввести персонажів, які виконали б ті дії, які дозволять отримати інший результат, який їм сподобався би. Можна таким чином і просто урізноманітнити казку, зробити її більш яскравою, цікавою для дітей.

Запропонуємо школярам додати корисних персонажів у казки «Троє поросят», «Колобок», «Ріпка» чи у будь-яку іншу казку.

Прийом «казка про себе»

Діти яскраво уявляють зміст улюбленої казки, уявляють себе одним з її персонажів. Запропонуємо самостійно вигадати цікаву казку, де б головними персонажами були учні вашого класу.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

(за М.Коновальчук)

Геніальність – найвищий рівень розвитку здібностей, який визначає появу творів, що мають історичне значення в житті суспільства, засвідчують нову епоху в розвитку культури.

Діяльність – активне ставлення, взаємодія суб'єкта з навколишнім світом. У структурі діяльності визначають такі компоненти: мотиви, що спонукають суб'єкта до діяльності; цілі-результати, на досягнення яких вона спрямована; засоби, за допомогою яких здійснюється.

Задатки – вроджені анатомо-фізіологічні особливості нервової системи, мозку. Становлять основу розвитку здібностей.

Здібності – індивідуально-психологічні особливості конкретної людини, завдяки яким успішно виконується та чи інша продуктивна діяльність. Здібності традиційно поділяють на *загальні* та *спеціальні*. **Творчі здібності** належать до загальних, оскільки виявляються у багатьох видах діяльності на тому чи іншому рівні. **Літературні, музичні, образотворчі, акторські здібності** є спеціальними і характеризуються як система властивостей особистості, що допомагає досягти високих результатів у певній спеціальній галузі діяльності – музичній, образотворчій, літературній тощо. Різниця між спеціальними та загальними здібностями відносна: *загальні творчі здібності закладені в основі спеціальних здібностей і є однією з головних умов їх розвитку* (Л.А.Венгер).

Емоційно-ціннісне ставлення до світу – особистісна характеристика, яка передбачає здатність людини бути співпричетною до духовного світу іншого.

Концепція педагогіки життєтворчості – утверджується розуміння життя як акту творчості, коли особистість розробляє і

здійснює свій життєвий проект і несе відповідальність за свою особисту долю (Р.Ануфрієва, І.Єрмаков, В.Повзун, Л.Сохань та ін.). Щоб стати творцем власного життя, навчитися пізнавати навколишній світ, адаптуватися до непростих умов сьогодення, необхідно мати розвинені творчі здібності.

Літературна творчість дітей – самостійний, специфічний та унікальний вид художньої творчості, що втілюється у процесі мовлення (складання казок, оповідань, віршів, сценаріїв, діалогів тощо). Характеризується проявом бажання і здібностей виразити власне світобачення через художній текст. Літературна творчість у дитинстві є не самоціллю, а засобом духовно-творчого розвитку, важливою умовою всебічного гармонійного розвитку зростаючої особистості.

Літературно-творча діяльність молодших школярів – спеціально організована, зумовлена мотивацією діяльність, в якій через створення різних типів текстів відповідно до літературно-мовленнєвих норм дитина відображає почуття, уявлення, враження, образи уяви, що виникли під час сприймання довкілля, читання художніх творів тощо.

Літературні завдання – завдання, що мають на меті поетапний розвиток усіх складових літературно-творчих здібностей учнів (емоційно-ціннісної сфери; творчої уяви, образного мислення; художньої спостережливості; чутливості до слова, до розрізнення відтінків його значень багатства словникового запасу; поетичного слуху, володіння засобами художньої виразності тощо).

Обдарованість – якісно своєрідне поєднання здібностей, що є запорукою успішного виконання конкретної діяльності.

Талановитість – високий рівень розвитку здібностей, передусім спеціальних, тобто таких, які дають змогу успішно виконувати певну діяльність: літературну, музичну, сценічну тощо.

Творча обдарованість (креативність) – рівень розвитку творчих здібностей, функція цілісної особистості, яка залежить від комплексу її психологічних характеристик. Високі показники креативності у дітей не гарантують їхніх творчих досягнень у майбутньому, а лише вказують на можливість таких досягнень за наявності високої мотивації до творчості та оволодіння необхідними творчими вміннями.

Творчість – надзвичайно складна форма людської активності, що породжує якісно нові матеріальні й духовні цінності суспільного або індивідуального значення. Ознаками творчості є *зв'язок інтуїтивного і логічного; відчуття натхнення, бажання творити; діалектична єдність продуктивної і репродуктивної діяльності, усталеного і нового; позитивна цінність результатів.* Творчість – необхідна умова людського існування. З одного боку, вона є оптимальною формою глибокої реалізації індивідуальності; з іншого – необхідною умовою соціального прогресу.

Художньо-творчі здібності – здатність до творчості засобами художніх образів. Це сукупність певних психічних властивостей, які забезпечують у своїй єдності максимальну самореалізацію дитини у процесі художньо-творчої діяльності. Специфіка досліджень художніх творчих здібностей дітей полягає у тому, що увагу привертають не тільки вміння дитини генерувати ідеї, гнучкість поводження з ними, оригінальність продуктів її творчості, як у дослідженні загальних творчих здібностей, а насамперед те, яким неповторним емоційно-ціннісним та асоціативним змістом наповнює автор свій твір.

Художня творчість – процес роботи митця незалежно від конкретного виду мистецтва і стосується художньої діяльності письменника і композитора, художника і актора. Адже представники кожного конкретного виду мистецтва (літератури, живопису, скульптури, кінематографії тощо) вирішують спільне завдання – художньо освоюють та відображають об'єктивну дійсність.

ПОКАЖЧИК ЛІТЕРАТУРИ

з проблеми творчого розвитку молодших школярів на уроках освітньої галузі «Мови та літератури»

1. Бакунець Г. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках зв'язного мислення (з досвіду роботи) / Г. Бакунець // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 2. – С. 36–38.

2. Богданова Н. Проблема формування творчої особистості / Наталія Богданова // Українська мова й література в сучасній школі. – 2012. – № 1. – С. 53–57.

3. Варзацька Л.О. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів / Л.О.Варзацька, Л.М.Шевченко : навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. – 204с.

4. Вельська Г. Складання міні-твору на основі власного досвіду : урок розвитку зв'язного мовлення / Галина Вельська // Початкова школа. – 2011. – № 4. – С. 51.

5. Вербицька С.М. Розвиток літературно-естетичної творчості молодших школярів. / С.М.Вербицька. – Х.: Основа, 2004. – 112с.

6. Вишник О. Розвиток мовлення учнів 1–2 класів на засадах взаємодії різних видів мовленнєвої діяльності / Олена Вишник // Початкова школа. – 2011. – № 5. – С. 6–8.

7. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С.Выготский // Собр. соч. – М.: Педагогика, 1982. – Т.2. – С.3-324.

8. Вітківська С. Розвиток поетичних здібностей учнів / С. Вітківська // Початкова освіта. – 2016. – Січень (№ 1). – С. 13–18.

9. Волобуєва Т.В. Розвиток творчої компетентності школярів. / Т.В. Волобуєва. – Х.: Основа, 2005. – 112с.

10. Волочай В.Г. Азбука віршування для початкових класів. / В.Г.Волочай, Н.С.Вітківська, Н.М.Гавадза : посібник для вчителів. – Вінниця: АІСТ-прес, 1998. – 84с.

11. Вороненко Л. Вчимося читати картину: урок розвитку зв'язного мовлення в 4 класі / Л.Вороненко // Початкова школа. – 2005. - №3. – С. 25-27.

12. Воронцова Г. О. Формування творчої особистості засобами слова / Г. О. Воронцова // Початкове навчання та виховання. – 2006. – Листопад (№ 31). – С. 7–10.

13. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєво-творчої діяльності в дошкільному дитинстві: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний ун-т імені М.П.Драгоманова. – К., 2002. – 32с.

14. Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення. / Н.В.Гавриш. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128с.

15. Галамай О. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках української мови та літератури / О. Галамай // Педагогічна думка. – 2007. – № 4. – С. 57–63.

16. Ганненко І. П. Творчість учня на уроках мови / І. П. Ганненко // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2006. – Серп. (№ 22–23). – С. 46–55.

17. Гин С.И. Мир фантазии: метод. пособие для учителей нач. Школы. / С.И.Гин. – М.: Вита-Пресс, 2001. – 128с.

18. Голіната С. Система вправ і завдань, спрямованих на розвиток творчої уяви та гіпотетичного мислення / Світлана Голіната // Українська мова та література. – 2013. – Серпень (№ 16). – С. 11–13.

19. Гончарюк Л. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках української мови та літератури / Л. Гончарюк // Українська мова та література. – 2012. – Березень (№ 6). – С. 4–8.

20. Грицишин М. Літературна творчість учнів гімназії / М. Грицишин // Українська мова та література. – 2006. – Груд. (№ 46). – С. 15–18.

21. Грушко О.В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09/ Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2005. – 20с.

22. Гушинець О. Учимося творчості : урок поетичного перевтілення (5 клас) / О. Гушинець // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2008. – № 1. – С. 16–18.

23. Добридень О.І. Складання казки: урок розвитку зв'язного мовлення у 3-му класі. / О.І.Добридень. // Початкове навчання та виховання. – 2016. - №34/36. – С. 34-37.

24. Домалега Т. О. Щоб обізвилися струни дитячих сердець...: розвиваючи літературно–творчі здібності учнів / Т. О. Домалега // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2006. – № 4/5. – С. 90–95.

25. Дубовик С. Організація навчальної мовленнєво–творчої діяльності молодших школярів на уроках української мови / Світлана Дубовик // Початкова школа. – 2016. – № 7. – С. 5–11.

26. Дубовик С. Організація навчальної мовленнєво–творчої діяльності молодших школярів на уроках української мови / Світлана Дубовик // Початкова школа. – 2016. – № 8. – С. 15–21

27. Єфіменко Л. М. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках української мови та літератури / Л. М. Єфіменко // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2009. – № 19/20. – С. 18–30.

28. Захарчук З. Урок читання казки з використанням елементів театральної педагогіки / З. Захарчук, Т. Пищечкіна // Початкова школа. – 2001 – № 12. – С.37–41.

29. Іванова Л. Уроки літературного читання у початкових класах / Л. Іванова // Початкова освіта. – 2001. – Жовтень (№ 37). – С. 2.

30. Ігнатенко Т. Творчі завдання на уроках розвитку мовлення / Т. Ігнатенко // Початкова школа. – 2006. – № 2. – С. 11–12.

31. Ільченко Н. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках української мови та літератури / Н. Ільченко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2005. – № 11. – С.16–20.

32. Її величність гра: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : зб. ст. / ред. Г.С.Тарасенко. – Вінниця: ВДПУ ім.М.Коцюбинського, 2009. – 322с.

33. Калюжна О. Завдання для розвитку творчих здібностей школярів на уроках мови та літератури / О. Калюжна // Дивослово. – 2009. – № 5. – С. 11–13.

34. Каніщенко А. П. Рідна мова. Розвиток зв'язного мовлення. 2-4 класи / А. П. Каніщенко : Посібник для вчителя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 128с.

35. Кіт Г. Г. Творча особистість учителя в педагогічній системі В.О.Сухомлинського / Г. Г. Кіт // Актуальні проблеми вивчення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського: зб. наук. праць / За ред. Тарасенко Г.С., Поясик О.І. та ін. – Івано-Франківськ: НАІР, 2013. – С. 134-141.

36. Ковальчук Г. Вдосконалення зв'язного мовлення учнів через творчу діяльність / Г. Ковальчук // Початкова школа. – 2008. – № 8. – С. 52–53.

37. Комарівська Н. Творчий розвиток молодших школярів на уроках літературного читання / Н. Комарівська // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / за ред. Г.С.Тарасенко. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. – Вип. 5. – С. 168-172.

38. Коновальчук М. Розвиток творчості молодших школярів: система літературних завдань. / М.В. Коновальчук. – К.: Шкільний світ, 2010. – 120с.

39. Концепція «Нова українська школа» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту МОНУ: // https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new_school.pdf

40. Кордонська М. Роль інноваційних технологій у підготовці майбутнього педагога до організації художньо-мовленнєвої діяльності / М. Кордонська. – Режим доступу: <http://marinakordonska.blogspot.com/>

41. Корнійчук І. Складові майстерності вчителя на уроках читання в початкових класах / І. Корнійчук // Освітнянин. – 2002. – № 2. – С. 8–12. 38.

42. Котенко Н. Та земля мила, де мати народила : урок розвитку зв'язного мовлення для 4-го класу. / Н. Котенко // Учитель початкової школи. – 2015. - №4. – С. 39-41.

43. Котляренко Н. М. Творче мислення учнів: формування, розвиток, перспективи / Н. М. Котляренко // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2009. – № 28. – С. 2–5.

44. Кохно Т. Фантазування – необхідна складова уроку розвитку зв'язного мовлення / Т. Кохно // Початкова школа. – 2008. – № 4. – С. 7–9.

45. Кочерга О. В. Початок життя – становлення творчості / О.В. Кочерга : Посібник для батьків, вчителів, вихователів. / Під заг. ред. С. Чередниченко. – К.: Кобза, 2003. – 256с.

46. Красоткіна Н. Вчимося писати твори. Нестандартні уроки розвитку мовлення у 3-4 класах : посібник для вчителів. / Надія Красоткіна. – К.: Інтерпрес ЛТД, 1999. – 63с.

47. Кузіва Л. Б. Літературна освіта в школі / Л. Кузіва // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2007. – Лютий (№ 4). – С. 2–6.

48. Кузьменко В. П. Як весна пробуджує природу : розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках української мови через нетрадиційні форми роботи / В. П. Кузьменко // Розкажіть онуку. – 2007. – Березень (№ 3). – С. 103–105.

49. Куланіна А. Естетичне виховання засобами художньої літератури / А. Куланіна // Шкільна бібліотека. – 2010. – № 3. – С. 56–61.

50. Куцевол О. Позакласне читання як творча діяльність учнів / О. Куцевол // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2008. – № 3. – С. 70–82.

51. Кучерук О. Метафоризація як засіб творчої спрямованості методів навчання мови / О. Кучерук // Українська мова і література в школі. – 2010. – № 2. – С. 12–15.

52. Латковська Т. Складання творів за ілюстраціями / Тетяна Латковська // Початкова школа. – 2015. – № 3. – С. 25–27.

53. Лобчук О. Г. Мовленнєва діяльність на уроках рідної мови. 2-4 кл. : аудіювання, діалог, переказ, твір : методичний посібник. / О.Г. Лобчук, І.П. Гудзик. – К. : ВД «Шкільний світ», 2006. – 127с.

54. Ляшенко І. М. Розвиток здібностей учнів до словесної творчості / І. М. Ляшенко // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2015. – № 4. – С. 23–25.

55. Макушенко В.О. Розвиток мовлення та мислення. Ігрові завдання / В.О.Макушенко. – К.: Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2014. – 96с.

56. Мамаєва Т. М. Активізація мовленнєвої творчості дітей / Т. М. Мамаєва // Початкове навчання та виховання. – 2007. – Лютий (№ 6). – С. 2–4.

57. Манагарова Н. Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках української мови / Н. Манагарова // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2015. – № 11/12. – С. 20–21.

58. Медведь Н.М. Розвиток діалогічного мовлення засобами інсценізації : навчально-методичний посібник / Н.М.Медведь. – Харків : Основа, 2007. – 111с.

59. Медяник Л. Ю. Становлення творчої індивідуальності школярів / Л. Ю. Медяник // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2008. – № 16/18. – С. 16–24.

60. Митник О. Літературне читання: розвиток поняттєвого і творчого мислення / О. Митник, С. Швець // Учитель початкової школи. – 2015. – № 6. – С. 19–13.

61. Митник О. Психолого-педагогічні умови розвитку дитячої творчості в навчально-виховному процесі. / Олександр Митник, Олександр Кочерга. // Початкова школа. – 2014. - №11. – С. 3-6.

62. Михайлова С. Я. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках словесності / С. Я. Михайлова // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2009. – № 26. – С. 2–10.

63. Мул В.Л. Складання твору-розповіді «Осінь» : урок зв'язного мовлення в 3-му класі / В.Л.Мул. // Початкове навчання та виховання. – 2011. - № 26. – С. 19-22.

64. Надія вітчизняної освіти (до ювілею заслуженого вчителя України Надії Семенівни Вітковської / упоряд. Г. С. Тарасенко, Н. М. Зорька, І. Л. Холковська. – Вінниця: Планер, 2015. – 108 с.

65. Наталич Т. О. Бесіди «В гостях у картин» / Т.О. Наталич // Початкове навчання та виховання. – 2007. – Грудень (№ 36). – С. 23–32.

66. Нечипоренко К. Розвиток інтелектуально–творчих умінь учнів у навчально-виховному процесі початкової школи / Катерина Нечипоренко // Початкова школа. – 2012. – № 11. – С. 55–57.

67. Новак О. Твори-мініатюри та казки В.О.Сухомлинського в сучасній школі : 4 клас / Оксана Новак. // Початкова школа. – 2011. - №9. – С. 7-10.

68. Нові технології навчання : науково-методичний зб. / ред. В. О. Зайчук. – Київ : Науково-методичний центр вищої освіти, 2005. – Вип. 25. – 212 с.

69. Омельченко В. Є. Плекаймо творчу особистість учня / В. Є. Омельченко // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2012. – № 3. – С. 2–7.

70. Омельченко В. Є. Краєзнавчі дослідження на уроках словесності: розвиток творчого потенціалу учнів / В. Є. Омельченко // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2008. – № 24. – С. 3–6.

71. Пахальчук Н.О. Місточок до прекрасного / Н.О.Пахальчук : навчально-методичний посібник. – Вінниця: ВДПУ, 2010. – 141с.

72. Переверзева Н. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках української мови та літератури / Ніна Переверзева // Українська мова та література. – 2015. – Лютий (№ 3). – С. 36–39.

73. Погорелова Т.В. «Малюємо словом весну» : урок розвитку зв'язного мовлення у 2 класі / Т.В.Погорелова. // Початкове навчання та виховання. – 2011. - №8. – С.21-23.

74. Погорелова Т. В. Розвиток інтересу учнів до самостійної словесної творчості / Т. В. Погорелова // Початкове навчання та виховання. – 2010. – Листопад (№ 33). – С. 9–13.

75. Погрібняк Ю. Розвиток творчих здібностей учнів засобами літератури / Ю. Погрібняк // Українська мова та література. – 2006. – № 5. – С. 27–28.

75. Пономарьова К. Висловлюють і враження, й думки у творах учні щиро й залюбки : уроки розвитку зв'язного мовлення в 4-му класі / К. Пономарьова // Учитель початкової школи. – 2015. – № 7. – С. 10–15.

76. Пономарьова К. У лісочку в холодку чуть зозулине «ку-ку» : урок розвитку мовлення в 3-му класі / К. Пономарьова // Учитель початкової школи. – 2014. – № 11. – С. 32–33.

77. Пономарьова К. Хай сяє кожним словом співуча наша мова : методичні поради щодо розвитку мовлення третьокласників / К. Пономарьова // Учитель початкової школи. – 2014. – № 10. – С. 7–11.

78. Прасолова Н. В. Складання твору на основі особистих вражень : урок розвитку зв'язного мовлення у 3-му класі / Н. В. Прасолова // Початкове навчання та виховання. – 2011. – № 26. – С. 23–26.

79. Привалова С. Розвиток творчих здібностей старшокласників на уроках української літератури / Світлана Привалова // Українська мова і література в школі. – 2012. – № 2. – С. 23–26.

80. Приходченко К. І. Метод проєктів як розвивальний засіб у творчому освітньо-виховному середовищі закладів гуманітарного профілю / К. І. Приходченко, А. Г. Кайокіна // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2013. – № 29. – С. 29–33.

81. Приходько В.М. Складання оповідання за серією малюнків : урок розвитку зв'язного мовлення / В.М.Приходько. // Початкове навчання та виховання. – 2015. - № 4/5. – С. 49-51.

82. Приходько Л. Ю. Шляхи розвитку творчої особистості / Л. Ю. Приходько // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2008. – № 14. – С. 10–20.

83. Проворотов О. Дитяча періодика України як засіб розвитку мовленнєвої творчості школярів / О. Проворотов // Початкова школа. – 2007. – № 6. – С. 55–59.

84. Родари Д. Грамматика фантазии: введение в искусство придумывания историй. Сказки по телефону. – Алма-Ата: Мектеп, 1982. – 207с.

85. Родіна В.В. Складання тексту-опису «Зайчик» : урок розвитку зв'язного мовлення у 3-му класі / В.В.Родіна. // Початкове навчання та виховання. – 2015. - №10/11. – С. 18-20.

86. Романовська А. І. Інтеграція педагогічних технологій на уроках словесності: активізація творчого потенціалу учня / А. І. Романовська // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2012. – № 26. – С. 2–7.

87. Рондяк Л. Розвиток літературної творчості молодших школярів на уроках літературного читання / Лариса Рондяк // Початкова школа. – 2015. – № 4. – С. 38–40.

88. Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К. : Освіта, 1996. – 304с.

89. Савова Р. Мовні перлини розкривають душу дитини : з досвіду роботи з творчо обдарованими дітьми / Р. Савова // Світ виховання. – 2008. – № 4. – С. 38–42.

90. Савченко О. Розвиток творчої діяльності учнів на уроках літературного читання / Олександра Савченко // Початкова школа. – 2016. – № 8. – С. 10–15.

91. Свінціцька Л. Складання твору «Хустка» : урок розвитку мовлення. 4-й клас / Л.Свінціцька. // Початкова освіта. – 2008. – Травень (№17). – С. 18-20.

92. 77 уроків з розвитку зв'язного мовлення у 1-4 класах / упоряд. О.В.Бучинська, Л.Н.Кожухар. – Харків : Основа, 2006. – 224с.

93. Сіранчук-Василишина Н. Лінгвістичний напрямок розвитку образного мовлення школярів / Н.Сіранчук-Василишина. // Початкова школа. – 2007. - №7. – С. 13-15.

94. Сидорак Н. Розвиток творчих здібностей на уроках / Н. Сидорак // Українська мова та література. – 2006. – Груд. (№ 46). – С. 18–22.

95. Сидоренко Л. Пізнавальна активність і творча самостійність / Л. Сидоренко // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2012. – № 1. – С. 35–37.

96. Симоненкова Т. Формування творчих здібностей учнів засобами української мови / Тетяна Симоненкова // Українська мова і література в школі. – 2012. – № 7. – С. 6–10.

97. Скоблікова О.В. Формування літературної компетентності учнів початкових класів : посібник для вчителів / О.В.Скоблікова. – Харків : Основа, 2014. – 112с.

98. Сковорода Г. Повне зібрання творів. В 2-х томах / Зав. ред. С.М.Перевертун. – К.: Наук. думка, 1973. – Т.1. – 531с. – Т.2. – 574с.

99. Скоморовська Н. Розвиток творчих здібностей старшокласників за допомогою технології «Читання та письмо для розвитку критичного

мислення» / Наталія Скоморовська // Українська мова і література в школі. – 2012. – № 1. – С. 32–35.

100. Скрипник Л. Кожен учень творча особистість / Л. Скрипник // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2006. – № 3. – С. 26–46.

101. Скрипник Л. Кожен учень – творча особистість : нестандартні уроки рідної мови у 5 класі / Л. Скрипник // Урок української. – 2007. – № 7–8. – С. 43–48.

102. Соловійова Н. Добір творчих завдань з мови на основі творів художньої літератури / Н. Соловійова // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 7. – С. 41–42.

103. Соя Б. Творча робота в літературній студії / Б. Соя // Бібліотечка «Дивослова». – 2006. – № 3. – С. 17–56.

104. Сподарик Г. Розвиток творчих здібностей школярів засобами рідного слова / Г. Сподарик // Педагогічна думка. – 2009. – № 2. – С. 12–16.

105. Старчик Л. М. Розвиток творчих здібностей на уроках української мови та літератури / Л. М. Старчик // Обдарована дитина. – 2007. – № 9. – С. 8–10.

106. Сухомлинський В. О. Про виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – Т.1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 55 – 208.

107. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т.3. – С. 7-282.

108. Тарасенко Г. С. Паросток: Методика гуманістичного виховання молодших школярів засобами природи. 1-4 класи: посібник для вчителя / Г. С. Тарасенко. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 144с.

109. Тарасенко Г. С. Розвиток художньо-творчого потенціалу обдарованої дитини (аспект дослідження методологічних засад і методичних шляхів) // Теорія і методика навчання й виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: від історії до інновацій:

[монографія] / за заг. ред. А.А.Сбруєвої, С.М.Кондратюк та ін. – Суми: вид.-вироб. підприєм. «Мрія», 2016. – С. 325-342.

110. Тимошенко С. Даруємо радість спілкування: створення поля комунікативності в навчанні та вихованні молодших школярів / С.Тимошенко. // Початкова освіта. – 2016. – Лютий (№3). – С. 16-18.

111. Тимчишина Н. Толерантність як основа розвитку творчої особистості. Як створити у дитячому колективі атмосферу любові : ігрові завдання та ситуації для роботи з обдарованими дітьми / Н. Тимчишина // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2010. – № 9. – С. 60–64.

112. Ткаченко Г М. Виховання школярів засобами слова у творчій спадщині В. О. Сухомлинського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Галина Миколаївна Ткаченко. – К., 2000. – 17с.

113. Ткачук Г. Технології формування зв'язного мовлення молодших школярів засобами художніх творів В.О.Сухомлинського / Галина Ткачук // Початкова школа. – 2015. - № 10. – С. 12-15.

114. Трохим Н. Формування любові до художнього слова через індивідуальну творчість: дитячий переклад як засіб і мета / Н. Трохим // Українська мова та література. – 2011. – Січень (№ 1–2). – С. 23–25.

115. Туров М. П. Створи себе через казку / М.П. Туров : посібник для батьків, учителів, вихователів, керівників гуртків і методистів. / Під заг. ред. С.Чередниченко. – К. : Кобза, 2003. – 128с.

116. Тхоржевська Н. Д. Розвиток творчого мислення учнів: використання інноваційних технологій / Н. Д. Тхоржевська // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2007. – Вересень (№ 25). – С. 7–13.

117. Ушинський К.Д. Питання виховання і навчання в початковій школі // Вибр. пед. твори: В 2т. – Т.2. – С. 270-272.

118. Ушинський К.Д. Рідне слово / К.Д.Ушинський // Вибр. пед. твори. – К.: Рад. школа, 1988. – 328с.

119. Феценко Н.М. Складання казки: урок розвитку зв'язного мовлення у 2-му класі / Н.М. Феценко. // Початкове навчання та виховання. – 2014. - № 28/29. – С. 30-32.

120. Франко І.Я. Із секретів поетичної творчості // Зібрання творів: У 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1981. – Т. 31. – С. 45-119.
121. Хомуха О. А. Ігрові форми навчання як засіб розвитку творчої особистості / О. А. Хомуха // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2008. – № 31. – С. 8–15.
122. Чернігова О. Зима-чарівниця: інтегрований урок з розвитку зв'язного мовлення з використанням інноваційних технологій. 4 клас / Ольга Чернігова. // Початкова школа. – 2014. - №12. – С. 22-25.
123. Черуха І. В. Мотивація творчості засобами словесності / І. В. Черуха // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2006. – Січень (№ 2). – С. 6–15.
124. Чехмestрук Г.Й. Вишиває осінь... : урок розвитку зв'язного мовлення у 3-му класі / Г.Й. Чехмestрук // Початкове навчання та виховання. – 2013. - № 27. – С. 8-9.
125. Чістякова В. Робота над словом : урок з літературного читання для учнів 2 класу / Валентина Чістякова // Початкова школа. – 2016. - №6. – С. 9-12.
126. Чоповдя Е.П. Пізнаючи – навчатись. Механізм розвитку пізнавальних інтересів і творчих можливостей учнів у процесі вивчення української мови та літератури / Е. П. Чоповдя // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2007. – Березень (№ 7). – С. 13–15.
127. Чорноус В. Творчі здібності особистості: визначення, сутність, структура / В. Чорноус // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. - №5(1). – С. 82-87.
128. Шаган Н. Розвиток зв'язного мовлення на уроках рідної мови / Н.Шаган // Початкова школа. – 2005. - №4. – С. 12-14.
129. Шара О. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках мови та літератури / О. Шара // Українська мова та література. – 2012. – Вересень (№ 17). – С. 39–40.
130. Шелест В. Розвиток творчих здібностей учнів засобами художнього слова : звіт літературної студії / Валентина Шелест // Українська мова і література в школах України. – 2014. – № 11. – С. 63–68.

131. Шмойлова Т. Ой весно, весно! Що ж ти нам принесла : розвиток зв'язного мовлення. 3 клас / Т.Шмойлова. // Початкова освіта. – 2008. – Травень (№18). – С. 18-21.

132. Шовкопляс Л. П. Творча особистість учня і комп'ютер / Л. П. Шовкопляс // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2005. – Квіт.(№ 10). – С. 2–3.

133. Шот Г. Творча компетентність як необхідний складник формування особистості / Галина Шот // Українська мова і література в школах України. – 2015. – № 7/8. – С. 61–63.

134. Юхимчак Н. Розвиток творчих здібностей молодших школярів / Н. Юхимчак // Початкова школа. – 2005. – № 6. – С. 15–16.

135. Явоненко М. Методика підготовки школярів до літературно-творчої діяльності / М. Явоненко // Початкова школа. – 2005. – № 5. – С. 15–18.

136. Яворська С.Т. Педагогічні ідеї Т.Г.Лубенця в контексті розвитку методики навчання мови // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць. – Вип. ХУІІ. За заг. ред. В.І.Сипченка. – Слов'янськ: ВЦ СДПУ, 2003. – С. 3-14.

137. Як допомогти дитині стати творчою особистістю / Упоряд. Л.Шелестова. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2003. – 112с .

138. Якимчук М. Ю. Розвиток творчих здібностей лінгвістично обдарованих старшокласників гімназії у процесі навчання української мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.02 «Теорія та методика навчання» / Якимчук Мирослава Юріївна ; Київський ун–т ім. Бориса Грінченка, [Рівненський держ. гуманітарний ун–т]. – Захищена 02.07.2015. – Київ, 2015. – 20 с.

Інформаційне видання

**ТЕХНОЛОГІЇ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
НА УРОКАХ ГАЛУЗІ
«МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ»**

ЛАПШИНА Ірина Миколаївна,
РОДЮК Наталія Юріївна

Посібник
для здобувачів ступеня вищої освіти магістра
спеціальності 013 «Початкова освіта»